

Lisämerkintöjä ympäristökeskusteluun

Sekä Pekka Nuortevan että Teuvo Suomisen puheenvuorot sisältävät niin paljon ajatuksia, että niiden kaikkien erittely vaatisi uuden artikkelin kirjoittamista. Pöimän esiin joitakin näkökohtia.

"Ekokatastrofin" uhka epäilemättä on ympäristöongelmien keskeinen kysymys — onhan koko asiassa kyse juuri elollisen luonnon tulevaisuudesta. Mutta on varmasti hyödyksi pohtia täsmällisemmin kuin Nuortevan esityksessä, mitä "ekokatastrofi" merkitsee. Käsitteäkseni Nuorteva antaa ensinnäkin "luonnontalouden toimintakoneistosta" liian yhtenäisen ja valmiin kuvan — kuvan, jonka mukaan elollisen luonnon historian punaisena lankana on ollut tämän toimintakoneiston vähittäinen täydellistyminen. Todenmukaisempaa olisi nähdä elollisen luonnon kehitys jatkuvana prosessina, jossa tekijöinä ovat eliöläjien perimä ja ympäristö, ja jossa jatkuvasti toimivan mekanismin muodostaa perimän ja ympäristön vuorovaikutus sukupolvesta toiseen.

Elollisen luonnon kehityksen luonnehdinta on merkittävä siksi, että Nuortevan mukaan "luonnontalouden toimintakoneisto" on jotakin kertakaikkista, jähmeää, yhtenäistä, joka saattaa kokonaisuutena yhtäkkiä romahtaa kasaan; tämä juuri olisi "ekokatastrofi". Mutta jos luonnontaloudessa on enemmän "tilaa" joustavuudelle, muuttavuudelle, sopeutumiselle, enemmän suhteellisesti itsenäisiä "alasysteemejä", niin koko luonnontalouden toimivuutta uhkaavan äkillisen katastrofin todennäköisyys on paljon pienempi.

Tällä en halua väittää, ettei elolliseen luontoon kohdistuisi vakavia sen toimintakykyä uhkaavia paineita, on myöskään ettei osa näistä olisi luonteeltaan maailmanlaajuisia (ilmakehän tai valtamerten välityksellä). Mutta tämä näkemys ero tekee käsitteäkseni mahdolliseksi määritellä täsmällisemmin nämä uhkatekijät. On puhuttava vähemmän "ekokatastrofista", mutta

enemmän ilmakehään joutuvasta rikkidioksidista, valtameriin joutuvasta öljystä, myrkyllisistä aineista kuten DDT:stä tai radioaktiivisista yhdisteistä jne.

Toinen "ekokatastrofin" käsitteilyn olennainen ulottuvuus koskee mahdollisuuksia sen torjumiseen. Torjumisen onnistuminen riippuu yhteiskunnallisen kehityksen hallitsemisesta, ohjaamisesta — tämä kai on selvää, ja tästä myös Nuorteva ja Suominen ilmeisesti ovat samaa mieltä. Mutta heidän puheenvuoronsa herättävät kysymyksen, onko yhteiskunnallinen kehitys lainmukaista, onko näitä lainmukaisuuksia mahdollista tiedostaa, onko nämä lainmukaisuudet otettava huomioon. Yhteiskunnallisen kehityksen yleisiä lainmukaisuuksia, yhteiskuntateoriaa jään molemmilta kaipaamaan.

Nuortevalla tämä ilmenee hänen esittämässään ohjelmassa ("olemeko... valmiit palaamaan luonnonlähteisempään elämäntapaan"). Suomisella tämä ilmenee useassa kohdin; näistä esitän seuraavat huomautukset. Kapitalismin yleinen kriisi ei ole yhtä kuin joukko kapitalismin yhteiskunnallisia ongelmia, se on järjestelmän kehityslakien sisäisistä ristiriidoista nouseva käsite. Tästä syystä ajatus "socialismin yleisestä kriisistä" on sisällyksetön; socialismin kehityslait avaavat tietä ongelmien ja vaikeuksien voittamiselle, eivät ole niiden voittamista vaikeuttamassa kuten kapitalismissa. Esittämäni ajatus "kapitalististen maiden ympäristökriisi on osa kapitalismin yleistä kriisiä" ei ole lattea "ongelmien summaus" kuten Suominen väittää: Se pitää sisällään ajatuksen, että kapitalismissa yhteiskuntajärjestelmän perusristiriidat yhä selvemmin hallitsevat yhteiskunnan ja luonnon vuorovaikutuksen kehitystä.

Tässä myöskin on yhteiskuntajärjestelmien olemuksesta seuraava ero socialismin ja kapitalismin välillä. Järjestelmien vertailun ei pidä mennä pelkkään "eipäs-juupas"-

sanailuun, vaan tutkittakoon konkreettisia aikaansaannoksia. Suominen viittaa kommentissaan "socialististen maiden kohtaamiin ympäristöongelmiin" yhtäältä ja "lännessä ilmenneiden saastumis- ja myrkyttymisongelmien saamiseen hallintaan" toisaalta. Näiden viittausten tueksi ei esitetä konkreettisia tapauksia, lieneekö sitten syynä tilan säästäminen vai se, että niitä ei ole. Tosiasiat minun käsitteäkseni osoittavat, että lännessä valuu jatkuvasti tietoja laiminlyönneistä jätteiden käsittelyssä, laman aiheuttamista tavoitteiden tinkimisistä, suuryhtiöiden mellastelusta kehitysmaissa jne., kun socialistisissa maissa ympäristönsuojelu yhä paremmin niveltyy kokonaisyhteiskunnalliseen suunnitteluun ja kansalaisten oma-aloitteiseen toimintaan oman elinympäristönsä puolesta; suuret puhdistusprojektit mm. Neuvostoliitossa (Moskova, Leningrad, Volga-Ural, Kaspian meri jne.) osoittavat tämän.

Suomisen esittämä viittaus tieteen historiaan on mielenkiintoinen; siinä Leikolan kirjaan "Oppi elämästä" on aiheellista vielä palata Tiede ja edistyksen pastoilla. Tieteellä ja tieteen historialla on yhteiskunnan ylärakenteen osana suhteellinen itsenäisyytensä verrattuna yhteiskuntajärjestelmien kehitykseen — tämä tekee mahdolliseksi piirtää linjakkaitakin kuvia tieteen kehityksestä puhtaana aatehistoriana ja yksittäisten tiedemiesien historian. Tämän kuvan oikeellisuus on oma kysymyksensä. Mutta rinnastus ympäristöongelmiin ontuu molemmilla jaloillaan: Onhan ympäristöongelmissa kyse yhteiskunnan perusprosessin, tuotannon, sekä luonnon keskinäis-suhteista. Miten tämän kehitystä voitaisiin tarkastella erillään talousjärjestelmistä?

Suominen esittää eräänä perusteena irtautumiselleen yhteiskuntajärjestelmien tarkastelusta myös "pitäytymisen luonnontieteisiin". Epäilemättä aineellinen tuotanto on aineellista tuotantoa niin socia-

Esittelyjä ja erittelyjä

ANTISNELLMAN

lismissa kuin kapitalismissakin. Mutta aineellinen tuotanto ei toimi ilman yhteiskunnallista organisaatiota. Tässä taas on juuri järjestelmien ero. Ehkäpä "jäte" ei ole aivan sama, jos se joutuu jatkojalostukseen tai jos se joutuu luontoon. Ja ehkäpä tämän kannalta on merkitystä sillä, ohjaako "jätteen" käsittelyä kokonaisyhteiskunnallinen hyöty vai yksityisen yrityksen etu.

Entä ympäristökeskustelun kohdentaminen? Keskustelun näen luonnonsuojeluliikkeen kannalta menetelmänä etsiä yhteisiä tavoitteita. Erimielisyydet eivät voi olla esteenä toiminnalle, jos yhteisenä pyrkimyksenä on luonnonsuojelun edistäminen; pikemminkin erimielisyyksien esittäminen ja keskustelu niistä tekee yhteisen toiminnan selvemmäksi ja siksi myös tehokkaammaksi. Ja eiköhän erilaisten käsitysten vertailu loppujen lopuksi ole itse luonnonsuojeluliikkeen vahvistamisen kannalta eduksi. Luonnonsuojelutyön tehostamiselle joka tapauksessa on useita vaihtoehtoisia toimintalinjoja — ehkäpä keskustelu on menetelmä löytää näistä tehokkain?

Yrjö Haila

Paavo Haavikko: Kansakunnan linja. Kommentteja erään tunte mattoman kansan tuntematto maan historiaan 1904—1975. Helsinki, Otava 1977.

1. Suomalaisella sivistyneistöllä on jälleen sosiaalisen tilauksen aika. Rakennekriisiin suistunut yhteiskunta on kadottanut identiteettinsä. Reformistinen kasvuoptimismi, joka 1960-luvulla päihitti lopullisesti talvisodan hengen, on julistettu hävinneeksi ennen kuin uutta haastajaa on edes ilmaantunut. Mikä on uuden aatteen nimi, se on vielä epäselvää, vaikka selvää näyttää jo olevan vaadittava laatu: jotain pientä, maltillista, nöyrää, alakuloista. . . On puhuttu ihmissuhteiden parantamisesta ja hevosten valjastamisesta. Toinen selviö, pääoman koko auktoriteetilla taattu, näyttää olevan, että marxismi ei kelpaa ja että se olisi jotenkin kierrettävä. Lisääntyvät marxilaiset puheenvuorot eivät ole sitä "keskustelua", jota kiihkeästi kaivataan.

Porvarillisessa Suomessa aatteet menisivät siis hyvin kaupaksi, kunhan niitä vain olisi. Miedommat korvikkeet ja vastikkeetkin näyttävät kelpaavan, kunhan joku vain sekoittaa ne valmiiksi. Runoilija Paavo Haavikko, kansallisrunoilijaksi mainittu, liikkeenjohtajana tunnettu, ahkera mies ja hyvä kynästäään, on esittänyt omansa, laajalle lukijakunnalle tarkoitetun, laajoin vedoin piirretyn näkemyksen kansakunnan linjasta, sen perustilanteesta. Vastaanotto on ollut tilanteen mukainen: haltioitunut. Haavikko on jo julistettu ainoaksi itsenäiseksi ajattelijaksi, peräänhuudetun "kansallisen identiteetin", "maltillisen patriotismin", "uuden itsetunnon äänen" mieheksi. Tässä tilanteessa Haavikon työn mitat paisuvat, lähelle puhkeamistaan.

Haavikon lähtömotiivi on kansakunnan linjan vapauttaminen siitä "todellisuudentajun puutteesta",

joka leimaa pääosaa Suomen tämän vuosisadan historian esityksiä. Osansa saavat niin yleisesikuntaupseerit, jotka käyvät yhä uudelleen Kannaksen taisteluja kesällä 1944 kuin historioitsijat, jotka ovat pyrkineet selittämään menoa jatkosotaan. Ansionsa mukaan saavat erityisesti "ääriryhmät", vallankumouksellinen työväenliike sekä oikean laidan "haamut, hirviöt ja kummajaiset"; kummatkin yhtäläisten, turhien ja voimattomien kuvitelmiensa — tai spekulatioidensa, keinottelunsa, kuten Haavikko mielellään sanoo — vankeina.

Kiintoisa ja vaateliaas tehtävä siis, ja Haavikko käy sen kimpupun komeasti, esittämällä gnoselogis-metodologisen ohjelman.

Yleensä on niin, että kun kaunokirjailija meillä puhuu historianfilosofiaa hän ei esitä lähteitään eikä hänellä niitä ole. Hän on yksityisajattelijja, näkijä. Jos historianfilosofia lyö korville, sen pahempi historianfilosofialle. Kirjailija on kuningas. Hän voi sanoa: "Toivon, että kirjoituksessani on virheitä."

Puhtaan, edellytyksettömän ajattelun ja tieteen kuusikymmenluvulta lähtien kärjistyvää kriisiä ei ole, kun Haavikko lähtee liikkeelle tavoitteenaan "puhdistettu kieli". Tällä vaatimuksella on oikeutuksensa siinä selittelyjen kuonassa, jota vähänkin tärkeisiin historiallisiin tapahtumiin usein tarttuu, sekä siinä mahdollisuudessa, jonka syyn ja seurauksen yhteenkietoutuminen antaa niiden sekoittamiseen. Mutta idealistina Haavikko sotkee luontevasti tämän vaatimuksen kokonaan toiseen, vaatimuksen kielen irtautumisesta materiaalisesta sisällöstään. Haavikolle "käsitteet" ovat "todellisuudentajun" vastakohta. Käsitteet eivät pääse irti "hyivistä ja pahoista voimista", "tarkoituksista", "syyn ja seurauksen logiikasta", "kuvitelmissa, ns. tosiseikoista". Käsite, lainmukaisuus ja teoria vieraannuttavat "todellisesta tapahtumisesta". "Kun historian kirjoittaja